

Tyskland i en ny tid

Rolf Gustavsson

Tyskland befinner sig i den inledande fasen av omställning till nytt tidevarv som utmärks av enorm ovisshet. Säkerhetspolitiskt har den sina rötter i Rysslands krig mot Ukraina och maktskiftet på presidentposten i USA. Parallellt accelererar en oförutsägbar förändring av de teknologiska och kommersiella villkoren på världsmarknaderna. Stabilisering genom den växande ekonomiska globaliseringen ser ut att erodera genom protektionism och handelskrig. Sammantaget lägger dessa förändringar ett utomordentligt starkt tryck på anpassning i Tyskland som är Europas politiska och ekonomiska centralmakt.

Valet 2025

Nyvalet till förbundsdagen den 23 februari 2025 ledde till ett nytt politiskt landskap i Tyskland. De kristdemokratiska partierna CDU/CSU uppnådde knappt 30 procent av rösterna och blev därmed den största politiska kraften i landet. Deras kandidat Friedrich Merz blir ny förbundskansler med uppgiften att bilda nästa regering efter den avgående socialdemokraten Olaf Scholz (SPD). Trots att CDU/CSU gick fram med ungefär 4 procent jämfört med 2021 så är resultatet mediokert ett historiskt perspektiv. Vid valet 2017 låg klart partiet över 30 procent.

Den största framgången gjorde det extrema högerpartiet AfD (Alternative für Deutschland) som blev näst största parti med över 20 procent av rösterna, vilket är en fördubbling jämfört med 2021. Men eftersom alla de gamla etablerade partierna vägrar samarbeta med AfD så blir partiet enbart ett oppositionsparti i marginalen i den nya förbundsdagen. De 156 ledamöterna isoleras av en politisk brandvägg.

För socialdemokratiska SPD blev utgången av valet ett unikt bakslag. Resultatet på drygt 16 procent är det sämsta någonsin för en socialdemokratisk förbundskansler. Det innebär en väljarförlust på nästan 10 procent. Icke desto mindre förväntas SPD ingå som juniorpartner i en kommande koalitionsregering med CDU/CSU. Spärren för att komma in i förbundsdagen ligger på 5

procent. Det lilla liberala partiet FDP, som bidrog till att utlösa regeringskrisen som ledde till nyval, hamnade under spärren och förlorade därmed sina mandat.

Det nybildade partiet BSW (Bundnis Sahra Wagenkecht), som är en utbrytning från Die Linke, kom precis under spärren (4,97 procent). Om BSW nått över spärren skulle mandatfördelning i förbundsdagen avsevärt förändrats och blockerat möjligheterna att bilda koalitionen mellan CDU/CSU och SPD.

Det politiskt mest signifikanta är hur det nya politiska landskapet polariseras mellan ytterpunkterna. De gamla etablerade partierna kan med knapp marginal bilda en koalition medan uppstickarna i en konstellation av olika missnöjesröster hotar den politiska stabiliteten. Framför allt är AfD:s regionala styrka i östra Tyskland en varningssignal. Om man lägger till Die Linke och BSW så finns det sammanlagt ungefär en tredjedel av väljarkåren som uttrycker djupt missnöje med de styrande i Berlin. Sammanlagt omkring 17 miljoner väljare.

Konkret innebär detta bland annat ett tryck på den nya regeringen att vara lyhörd i frågor som utlöser misstron, som exempelvis i politiken för asyl och invandring. Även regeringens stöd till Ukraina och politiken till Putins Ryssland tillhör frågor som mobiliserar missnöjet. BSW har ju som sin politiska adärsidé att bland in högerpopulistiska krav i sin vänsterpopulistiska linje. Till den gemensamma nämnaren hör stödet till Vladimir Putin och en fundamental kritik av både EU och Nato.

Arvet från Merkel

Lagom till julhandeln 2024 kom Angela Merkel ut med sin självbiografi "Frihet", samordnat översatt och presenterad i ett flertal länder. Den handlar dels om hennes uppväxt och liv under diktaturen i DDR. Den andra delen om hennes tid i det förenade Tyskland, varav 16 år som förbundskansler. Som av en tillfällighet sammanföll bokutgivningen med den regeringskris som ledde till nyvalet i februari i år.

Däriigenom blev det naturligt att diskutera valfrågorna i ett perspektiv där det politiska arvet efter Angela Merkel togs upp, trots att Merkel i sin framställning väsentligen bara vill rättfärdiga sina politiska vägval. Hon ägnar sig inte åt någon självrannsakan. Möjligen är det uttryck för ofrivillig självkritik när hon i en passage berömmar Wolfgang Schäuble för hans förmåga att förbinda det konkreta med det strategiska. Just den förmågan tycks Merkel ha saknat.

Ett par skarpa kritiker har lyft fram kopplingarna mellan dagens aktuella problem och det arvegods som Merkel lämnat efter sig. En omedelbar observation är hur Merkels framgångar vilade på tre bärande sammanhang. Först och främst låg den säkerhetspolitiska stabiliteten under USA:s skyddande paraply, som gav Tyskland möjlighet att militärt avrusta. Inom ramen för Nato svarade USA för försvaret.

För det andra byggde det ekonomiska välståndet på billig och stabil import av energi från Ryssland. Gasledningarna Nord Stream I och II genom Östersjön betraktades länge som en rent privatekonomisk, kommersiell angelägenhet, trots att ledningarna redan från början haft tydliga politiska dimensioner. När den förre förbundskanslern Gerhard Schröder (SPD) direkt gick över till vännen Vladimir Putin och Gazprom, blev kopplingarna uppenbara. Tysk energiförsörjning var direkt beroende av inflödet från Ryssland.

För det tredje stod det tidigt klart av Tysklands roll som världsmästare på export direkt hängde samman med hur Kina byggde upp sin industrialisering. Kina var en stor, expansiv och bekväm avsättningsmarknad för tysk industri. Alla dessa tre bärande pelare har idag brakat sönder. USA:s roll som garant för det militära försvaret, Rysslands som energileverantör och Kina som avsättningsmarknad. De första tecknen på den här förändringen kom redan under Merkels tid som förbundskansler men hon undvek att börja förbereda Tyskland för den kommande chocken. Till den försummelsen kommer den industriella kris som följt av den teknologiska övergången från analoga till digitala produktionsprocesser.

Tyskland var världsledande i gamla tiders analoga teknik och försökte in i det sista att hålla den vid liv, trots den allt hårdare konkurrensen från modernare "high tech". Det tydligaste exemplet finner man i bilindustrin där ett märke som Volkswagen är själva symbolen för Tysklands framgångar, men som idag befinner sig i en omskakande strukturkris.

Bristen på vilja och förmåga till teknologisk förnyelse har många grunder. En förklaring ligger inom attityder i utbildningssystemet och i de nätverk som så framgångsrikt utvecklats på regionala nivåer kring "Mittelstand". Små och medelstora företag som ofta är familjeföretag har i symbios med lokal politik, utbildningsväsende och finansiella institutioner bildat kluster kopplade till internationella marknader. Deras unika framgångar har samtidigt gjort dem trögörsliga inför ny teknologi.

Friedrich Merz vid vändpunkten

Den uppgift som väntar den nye förbundskanslern framstår som närmast omöjlig. Han skall ingjuta hopp och handlingskraft i ett land som länge undvikt att fullt ut ta ansvar för sin ledande roll i Europa. Det är mycket ont om tid och det blir oerhört dyrt. För att vinna gehör för en ny förändrad attityd krävs en betydande pedagogisk förklaringsinsats av en politisk ledare som saknar egen regeringserfarenhet. Under Angela Merkels 16 år vid makten var Merz hela tiden utmanövrerad och satsade på en egen affärskarriär.

Utgångspunkten för den nya vändpunkten är att alla de tre gamla bärande pelarna under framgångsperioden eroderat: USA:s försvarsgarantier, energiförsörjningen från Ryssland och Kina som bekväm avsättningsmarknad.

Genom att Tyskland (och Europa) befinner sig i ett helt nytt säkerhetspolitiskt läge måste den nya regeringen inleda en grundläggande militär upprustning. Tillsammans med sina partners i Europa måste Tyskland skapa tillräcklig trovärdig avskräckning gentemot Ryssland. Dessutom kräver försvaret av Ukraina fortsatt stöd. För att statsfinansiellt bära kostnaderna har den blivande regeringen redan skapat bättre möjligheter genom en reform av "skuldbromsen".

Politiskt krävs att Tyskland intensifierar samarbetet med likasinnade länder i Europa. Det räcker inte med ett haltande tysk-franskt samförstånd. Ett grannland som Polen får en viktig pådrivande roll, liksom andra länder kring Östersjön, i synnerhet Danmark. EU-kommissionen under ledning av Ursula von der Leyen blir likaså en central medspelare till Merz. De båda är ju partivänner genom CDU och man kan förvänta sig initiativ som påtagligt förändrar EU-samarbetet. Perspektivet med ett framtida medlemskap i EU för Ukraina innehåller krav på genomgripande förändringar av EU som organisation. Därutöver innebär det nya säkerhetspolitiska läget att Storbritannien på olika sätt hittar en väg tillbaka till den europeiska gemenskapen, "post-Brexit".

Sammantaget kan man förvänta sig att Tyskland under Friedrich Merz blir en betydligt mer proaktiv aktör än under föregångarna Scholz och Merkel. Till skillnad från Angela Merkel kommer Merz att på allvar lyssna på appellerna från den franske presidenten Emmanuel Macron. En paradoxal och något oväntad effekt av det nya läget kan bli ett förstärkt samförstånd mellan ledarna i Tyskland och Frankrike. Samtidigt kan en lika oväntad effekt bli att de höger-nationalistiska krafterna i de båda länderna förlorar i betydelse, liksom Viktor Orbáns vänner runt om i Europa. Det är inte politiskt särskilt gångbart inför europeiska opinioner att framstå som vasaller till Donald Trump och Vladimir Putin.

Litteratur

Brössler, Daniel, 2024. *Ein deutscher Kanzler*. Berlin: Propyläen.

Lohse, Eckart, 2024. *Die Täuschung*. München: DTV.

Merkel, Angela, 2024. *Frihet*. Stockholm: Bonniers.

Münchau, Wolfgang, 2024. *Kaput*. London: Swift Press.

Münkler, Herfried, 2023. *Welt in Aufruhr*. Berlin: Rowohlt.

Rödder, Andreas, 2024. *Der Verlorene Frieden*. München: C.H. Beck.

Schäuble, Wolfgang, 2024. *Erinnerungen*. Regensburg: Klett-Cotta.